

біблійно-релігійної, історіософської архетипічної, народнописенної та інших складових, які в сукупності надають йому особливі виражальні сили та сугестивної експресії. У досліджуваному творі лінгвалізований образ Богородиці позиціонує себе як позитивно маркований етноконцепт, маніфестований розгорнутою системою номінацій і концептуальних смислів, що засвідчує неперевершений мистецький талант Великого Кобзаря, який створив цю «святу» (за І. Огієнком) поему.

Список використаних джерел:

1. Бетко І. Українська релігійно-філософська поезія. Етапи розвитку / І. Бетко. — Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, 2003. — 240 с.
2. Маслова В.А. Когнитивна лінгвістика : учеб. пособие / В.А. Маслова. — Минск : ТетраСистемс, 2004. — 356 с.
3. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / І. Огієнко ; [упор., автор передмови і коментарів М. Тимошик]. — К. : Наша культура і наука, 2002. — 438 с.
4. Слухай Н.В. (Мологаева) Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко / Н.В. Слухай. — К., 1995. — 486 с.
5. Шевченків М. Бог і Шевченко : Як розуміти імена Божі та віру поета? (філософсько-християнська інтерпретація) / М. Шевченків. — Жовква : Місіонер, 2014. — 448 с.
6. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. — К. : Просвіта, 1993. — 512 с.

The article deals with the conceptualized image of God's mother in T. Shevchenko's literary works. The poem «Maria» is the material of investigation. It was interpreted by critics ambiguously, including I. Ogienko's version. The semantic and nominative nature of the conceptualized unit is determined. It was established that linguistic objectification of the image of God's mother in the sacred, profane, ethnonational, archetypal dimensions allows to interpret it as polysemantic ethnocultural cognitive multifaceted concept, creatively redefined by Taras Shevchenko in the context of spiritual and philosophical quest of that historical period.

Key words: God's mother, Maria, conceptualization, sacred, nominative field of the concept, semantics of the concept, T. Shevchenko, I. Ogienko.

Отримано: 24.10.2016 р.

УДК 811.161:941.Огієнко

Т. С. Воропаєва

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕКОНСТРУКЦІЯ КИЇВСЬКОГО ПАНТЕОНУ НА ОСНОВІ ІДЕЙ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті аналізуються праці Івана Огієнка, в яких розглядаються фольклорні, міфологічні й архетипові засади, необхідні для реконструкції Київського Пантеону, міфологічного світогляду, етнічної картини світу і язичницьких практик давніх українців. У даному дослідженні використовується комплексний підхід.

Ключові слова: Київський Пантеон, міфологічний світогляд, етнічна картина світу, ідентичність, давні українці.

Питання духовного розвитку українського народу були надзвичайно актуальними на всіх етапах його цивілізаційного поступу. Але у наш час, в умовах гібридної війни, проблема відродження й збереження духовної спадщини українців

набуває першорядного значення. При цьому проблеми духовного розвитку, формування спільної ідентичності давніх українців під впливом міфологічного світогляду, етнічної картини світу та язичницьких практик пов'язані з питаннями реконструкції Київського Пантеону. Ці питання розглядалися у працях багатьох дослідників (зокрема, таких відомих вчених, як М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, В. Топоров, Я. Боровський, М. Попович, Г. Лозко та ін.), присвячених різним баченням язичницьких богів, уведених Великим князем Володимиром Святославичем у Київський Пантеон. Одним з перших розпочав дослідження богів Київського Пантеону та міфологічного світогляду русинів-українців визначний український вчений Іван Огієнко [1]. Проблема реконструкції Київського Пантеону розглядається нами з використанням системного підходу.

Видатний український вчений, громадсько-політичний і церковний діяч Іван Огієнко залишив нащадкам величезну наукову спадщину. Зокрема, праця І. Огієнка «Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія» [1] стоїть в ряду найвидатніших досліджень світоглядних, космологічних та релігійних уявлень праукраїнської людності дохристиянської епохи. Ця фундаментальна розвідка видатного вченого не була втрачена для дослідників і дійшла до наших днів, вона має величезне значення для українознавства, культурології та фольклористики.

Пантеоном (від грецьк. «храм усім богам») називають цілісну групу богів, які мають специфічні функції і належать до певної релігії чи міфології. Іван Огієнко називає Київський Пантеон або Українським Олімпом, або Київським Олімпом, або Володимировими богами [1, с.83-119, 153]. Відомо, що в 980 р. Великий князь Володимир Святославич створив у Києві Пантеон язичницьких богів. Це місце стало релігійним центром Київської Русі. За літописом, капище Володимирових богів знаходилося в центрі давнього Києва, на Бабиному торжку (це міська площа Верхнього Києва X-XIII ст., яка виконувала і торговельні, і парадні функції). Залишки святилища виявлені при археологічних розкопках 1975 р. біля будинку №3 на Володимирській вулиці [2, с. 109, 475]. І. Огієнко зазначає, що божества Київського Пантеону згадувались у багатьох творах («Повість минулих літ», «Слово про Ігорів похід», апокриф «Бесіда трьох святих», «Слово, як погани кланялися ідолам» (бл. 1060) та ін.). Висновки Івана Огієнка підтверджуються сучасними дослідженнями (Я. Боровського, М. Васильєва, П. Куликовського, Г. Лозко, Л. Попової, М. Поповича, С. Селешникова та інших).

Застосування системного підходу дозволяє довести, що божества Київського Пантеону за своїми функціями є подібними до божеств Давньоримського Пантеону. Зокрема, сім Давньоримських божеств (і планет) дали назви дням тижня: понеділок – день Місяця, вівторок – день Марса, серeda – день Меркурія, Юпітер – день четверга, п'ятниця – день Венери, субота – день Сатурна, неділя – день Сонця [3, с. 176]. Божества Київського Пантеону також були розподілені відповідним чином: понеділок репрезентував Велес, вівторок – Хорс, середу – Дажбог, четвер – Перун, п'ятницю – Мокош, суботу – Семаргл, неділю – Стрибог [4, с.19-27]. При цьому Дажбог «керує» Центром, Перун – Сходом, Стрибог – Півднем, Семаргл – Заходом і Мокош – Північчю; Хорс репрезентує Верх, а Велес – Низ.

Велес, постать якого докладно аналізує І. Огієнко [1, с.84, 88, 93, 104-107, 156, 285, 376], представляє понеділок. Він згадується у давньоруських джерелах, починаючи з угоди русинів із греками 907 р. («Повість минулих літ»), і виступає як бог худоби, багатства і достатку, чередників та музик (до нашого часу збереглося побажання, пов'язане з Велесом, – «Будь багатий, як кожух волохатий!»). В угодах з греками Велес співвідноситься із золотом, а Перун – із

зброєю. Охороняючи худобу Велес міг виступати проти Перуна. Велес вважався опікуном усього тваринного світу, він навчив русинів пасти й лікувати худобу, запрягати тварин, доїти молоко, отримувати м'ясо та шкіру. «Первісно Велес був покровителем духів Предків. Велес – зв'язковий світів живих людей і покійних родичів» [5, с.135]. Велес добре грав на сопілці і навчав цьому людей. «За легендою, коли між полянами і древлянами зчинилася сутічка «за межу», то пролиття крові зупинила Велесова гра» [6, с.441-442]. Іменування Бояна Велесовим онуком в «Слові про Ігорів похід» відображає давній зв'язок культу Велеса з мистецтвом, з обрядовими піснями і поезією. Зв'язок Велеса з давніми землеробськими культурами також очевидний, що підтверджує обряд «Велесової бороди», який зберігся до наших часів.

Оскільки Велес вважався опікуном господарства, ремесла, купецтва і торгівлі, то його статую і було встановлено на Подолі, в районі, де мешкали переважно ремісники, торговці, купці та простий люд. Кумир Велеса стояв на березі річки Почайни, куди у 988 р. його й було скинуто за наказом князя Володимира. Капище Велеса було розташоване на лузі, біля дороги, яка вела на Оболонь з Верхнього міста, до нього йшла стежина, що пізніше трансформувалася у вулицю Волоську (яка існує й нині між вулицями Борисоглебською та Оболонською). Оскільки в християнську добу Велес був асимільований і замінений християнським покровителем худоби Святим Власієм, то на цьому місці пізніше збудували церкву Святого Власія (у літописах під 1187 р. покровителем худоби вже названо саме цього святого), відомо, що вона знаходилась у Києві на вулиці Нижній Вал (в 1651 р. церкву спалили польські шляхтичі [7, с.109]).

Велес, який був пов'язаний з нижнім світом, міг бути розташований лише в межах Нижнього міста (Подолу), а не Верхнього (до речі, на зображеннях Збруцького ідола володар підземного світу Велес тримає на собі землю, де живуть люди). Той факт, що 988 р. були знищені не тільки ідоли Перуна, Дажбога, Хорса, Стрибога, Семаргла і Мокоші (які були розташовані в межах Верхнього міста на Старокіївській горі), але й ідол Велеса (що був розташований в межах Нижнього міста, на Подолі), свідчить про цілісне, системне сприймання князями цих семи богів у X ст. Співвідношення топографічного й географічного розташування київського Пантеону [8, с.56-59] та ідола Велеса на Подолі дозволяє зробити висновок, що ці об'єкти пов'язані в одну систему, цілісність якої базується на засадах міфологічного світогляду праукраїнців. З Велесом пов'язуються витоки уявлень багатьох слов'янських народів про понеділок як про «важкий» день: «символічний зв'язок понеділка з Місяцем, який завжди асоціювався із загробним світом, звичай понеділкувати, тобто поститися в понеділок, а також поминати в цей день померлих» [9, с.163] тощо. Ім'я Велеса залишилось в багатьох географічних назвах України, зокрема, на Вінничині та Тернопільщині.

Вівторок репрезентує сонячне божество іранського походження Хорс, образ якого ретельно досліджує І. Огієнко [1, с.84, 89, 92-94, 99, 103-104, 154, 156, 368, 371, 374-376, 380]. Відомо, що на південних теренах України досить довгий час тривала слов'яно-сармато-аланська взаємодія, що й обумовило «вростання» божеств іранського походження в язичницьку свідомість праукраїнців. Хорс – це бог сонця, «око неба» (відомо, що «око» божества у межах міфологічного світогляду порівнюється із стрілою, випущеною з лука [10, с.12]), символізує обожнене сяюче сонце, перемогти його ніхто не може, адже він піднімається вище за всіх на небі [4, с.200]. Він потрапив на Русь через сарматські впливи (був відомий у Тмутарокані та в інших місцевостях Русі). На теренах сучасної Центральної та Східної України є багато географічних назв, пов'язаних з цим божеством. Теонім «Хорс» є близь-

ким до осетинського божества Хура, мансійського божества «Корс-Торум», до інгуського «кур-харс» (жіночий головний убір), до грузинського слова «хварсакі» (спека), – все це іранізми з явними солярними конотаціями [11, с.594-599].

Середу репрезентує Дажбог, постать якого докладно аналізує І. Огієнко [1, с.84, 89, 92, 96, 101-103]. Дажбог є богом сонця і світла, подателем добра, представником Сонця на Землі, символом чоловічої духовної сили. Відомо, що теонім Бог виник у пізньослов'янську добу і походить від іранського «Бхага» (той, хто розподіляє багатство), репрезентуючи і духовний, і матеріальний смисл. Дажбог розділяє небо і землю, він є заступником природи і людей, законодавцем (започаткував літочислення за сонячним календарем), захисником орачів і сівачів. Він вважається предком русинів-українців, його онуками називають воїнів (руську дружину) із «Слова про Ігорів похід», а також Кия, Щека, Хорива та Либідь.

Отже, Дажбог став прототипом відомої ідентифікаційної формули «Дажбожі внуки», яка стала важливим свідченням започаткування в X ст. спільної ідентичності русинів-українців. Саме у зв'язку з цим Дажбог є Сварожичем, тобто сином Сварога і Лади, які є відомими постаттями української міфологічної генеалогії (оскільки відіграють ролі Прабатька і Праматері). Іван Огієнко абсолютно правий, коли називає Дажбога «сином Неба» [1, с.101]. При цьому варто згадати, що кримськотатарське слово «хохол» також перекладається як «син Неба». Сьогодні ми можемо простежити, як давня міфологічна генеалогія перетворюється на реальну генеалогічну пам'ять, адже в Україні (на відміну від Росії) і сьогодні є дуже багато прізвищ, які семантично споріднені з цим божеством – Божук, Божедай, Боженко, Божич, Дайбоженко та ін.

Верховним богом Київської Русі та головним язичницьким божеством русинів-українців був Перун (особливості його образу ретельно досліджує І. Огієнко [1, с.50, 52, 84, 88-89, 92-95, 97-101, 104, 105, 153, 154, 156, 168, 309, 325, 368, 370, 374-376, 380]), це був бог грому і блискавок, покровитель київського князя та його дружини. Оскільки руських дружинників вважають онуками Дажбога (тобто тут простежується родинна спорідненість), то Перун є тільки їхнім покровителем. Перун вважається богом війни, але його прерогативою є боротьба зі злом. Перун є господарем неба і небесних явищ, він уособлює поєднання небесного Вогню та небесної Води. Його атрибутами є коні, колісниця, молот, лук, стріли і каміння. Відомо, що народна уява наділяла громові стріли («божі стріли») як магічною, так і лікувальною силою. Наші пращури уявляли, що грім та блискавка дає землі плодючу силу. В київському Пантеоні він займав головне місце, яке свідчило про його владу над чотирма сторонами світу, в нього була срібна голова і золоті вуса. Його днем вважався четвер (що відповідає семантиці римського Юпітера, скандинавського Тора та фінно-угорського Укко). Уведення Великим князем Володимиром культу «бога богів», верховного божества держави свідчило про його неусвідомлене прагнення до запровадження державного монотеїзму [12, с.213]. Відомо, що в християнську добу Перуна замінив християнський пророк Ілля.

Якщо другорядні кумири Київського Пантеону були порубані й спалені, то Перун був скинутий у Дніпро [12, с.261]. Тут варто згадати, що противник Перуна Велес також був спущений у річку. Те, що Перуна ні в Києві, ні в Новгороді не рубали й не палили, а просто волокли по землі до річки, відповідно з особливим ритуалом, а потім зіштовхнули у воду і, відштовхуючи від берега, змусили прямувати за межі держави, свідчить про те, що це божество все ще мало силу і досить велике значення для населення [12, с.213-215]. В українських прислів'ях, приказках та повір'ях про грім та блискавку збереглися численні сліди язичницьких вірувань у бога-громовержця Перуна.

П'ятницю репрезентувала Мокош (Макош, Мокуша), єдине жіноче божество Київського Пантеону (постать якої також аналізує І. Огієнко [1, с.84, 92-94, 109-110, 368, 370, 375, 380]). Вона уособлювала жіночу життєву силу, була земле-робським божеством, богиною достатку, матінкою врожаю. Мокош була покровителькою жіночих робіт (прядіння, ткацтво тощо). Вважалось, що вона охороняє вогонь блискавки, пряде палаючу нитку із священних вогнів (ці функції зближують її з іншими індоєвропейськими богинями Долі). Вона репрезентує жіночу життєву силу та уособлює життєтворче поєднання вогню й води. Пізніше Мокош була замінена християнською Параскєвою-П'ятницею. В Україні є кілька географічних назв (на Київщині та Чернігівщині), які пов'язані з постаттю Мокоші.

Іван Огієнко коротко аналізує особливості постаті Семаргла, якого він називає Симарегл [1, с.92, 108-109]. Днем Семаргла була субота. Він вважався охоронцем рослин, богом насіння, паростків, озимих посівів, коріння рослин. Сьогодні загально визнаною є думка, вперше висловлена в 1876 р. А. Петрушевським і детально розроблена К. Тревер, про те, що Семаргл ідентичний давньоіранському Симургу, який виступає або в образі гігантського птаха, або (вже під іменем Сенмурв) в образі птахо-звіра. Семаргл репрезентується крилатим псом (тут поєднані образи собаки та птаха), який сторожить озимі посіви і відповідає за їхнє проростання. Крила Семаргла свідчать про те, що він може панувати на землі, в повітрі і на воді. Він є і благодатною, і демонічною натурою, адже охороняє вхід у потойбічний світ (у давніх іранців собака вважалась нічним охоронцем та «благим створінням» [9, с.163]). Вважається, що саме Семаргл приніс із неба на землю пагінець Дерева життя [4, с.174]. Додавання в кінці імені Симуруг букви «л» можна розшифрувати наступним чином: морфема Сим («сім») означає сім літніх місяців (з березня до вересня включно), а морфема «гл» є скороченням слова «голова» (сучасні вчені схильні виводити ім'я Семаргла від давнього «Семиглав» [11, с.493]). В давнину полікефалія божества означала його всемогутність та невразливість. Про особливий статус Семаргла свідчить сакральне число сім, присутнє в його імені. Образ Семаргла було використано на давньоруських браслетах, колтах, на стінах Борисоглібського собору в Чернігові тощо [8, с.26-27].

Недільо репрезентує Стрибог, який також став об'єктом комплексного аналізу Івана Огієнка [1, с.50, 89, 92, 94, 107-108]. Це бог повітряної стихії з солярними конотаціями, оскільки він репрезентує літо. В єгипетській енноаді богів божество Шу (що уособлює повітря) так само, як і Стрибог, розділяє небо і землю. Потрібно підкреслити, що «повітря містить в собі основні першопринципи і начала життя: асоціюється з диханням і пов'язаною з ним мовою» [13, с.97]. Співвіднесення божества повітря з вітром є більш пізнім явищем, адже лише «переміщення повітря в просторі створює вітер» [13, с.96]. Ще пізніше виникають «морські функції» у такого божества, адже перед виходом у море люди звертались саме до богів, які керують вітрами [13, с.97].

Стрибог є дуже давнім божеством, яке уособлювало літнє небо, вітри, море, явища погоди. Його атрибутами є лук, стріли, сагайдак, гусла. У «Слові про Ігорів похід» вітри названі Стрибожими онуками. Але Стрибог «керує» не тільки вітрами, але й півднем. У зв'язку з цим потрібно згадати висновок І. Франка: «В українців ... хати мають ... одну спільну рису: всі вони вікнами обернені на південь» [14, с.14]. В межах давньоукраїнського міфологічного світогляду оберненість на південь пояснюється дуже просто: в давнину люди уявляли, що саме на півдні розташований Стрибог, який за допомогою своїх стріл розподіляє багатство і благодать (ця функція Стрибога тісно пов'язує його з Дажбогом). Культ Стрибога був доволі поширеним на теренах України, на це вказують деякі географічні назви на Київщині та Чернігівщині [8, с.26].

Відомий російський дослідник М. Васильєв вважає, що Київський Пантеон 980 р. потрібно розглядати не лише як загальнодержавний, але й як суто «южно-руський» (тобто український), адже культи кількох богів «належать до вірувань південної частини східних слов'ян» [12, с.215]. З цим висновком можна погодитись, адже залишки культів усіх божеств Київського Пантеону чітко простежуються саме в українській культурі та на українських теренах.

Відомо, що знаменита «руська система координат» (Червона (тобто південна) Русь, Чорна (тобто північна) Русь та Біла (тобто західна) Русь) утворилась саме відносно «першої» (або «внутрішньої») Русі (як центру цього простору). Відомо також, що така система географічних координат, яка відповідає давній системі кольорової символіки, закріпилася в Середньовічній Європі після проникнення тюркських кочовиків [15, с.35]. Використання системного підходу дозволяє з'ясувати, що основними координатами етнічної картини світу праукраїнців були: Центр (вогнь, жовтий (золотий) колір), Схід (небо, синій колір, ранок, весна, життя, вперед), Південь (повітря, червоний колір, день, літо, праворуч), Захід (земля, білий колір, вечір, осінь, смерть, назад), Північ (вода, чорний колір, ніч, зима, ліворуч). При цьому Захід та Північ вважались «поганими» сторонами світу (хоча саме тут «зустрічалися» минуле й майбутнє), а Схід і Південь – «хорошими» (наприклад, зображення Збруцького ідола чітко співвідносяться зі сторонами світу: дві жіночі постаті – з Північчю і Заходом, а дві чоловічі – з Півднем та Сходом). Вогнь, повітря і небо вважались чоловічими елементами, а вода і земля – жіночими. Між усіма елементами даної системи існують чіткі паралелі та зв'язки, які стають ще більш зрозумілими, якщо увести в цю систему сім охарактеризованих вище божеств Київського Пантеону: Дажбог «керує» Центром, Перун – Сходом, Стрибог – Півднем, Семаргл – Заходом, Мокош – Північчю. Ці божества виконували функції «локапалів-антиків» (відомо, що у давньоіндійській космології та міфології існують такі поняття, як «лока» (що позначає світ як складову частину Всесвіту, при цьому світ має тричленний або семичленний поділ), «локапали» (охоронці світу) та «локапали-антики» (ті, що перебувають на рубежах (кордонах) світу [11, с.320-321] і охороняють 8 сторін світу (Схід, південний схід, Південь, південний захід, Захід, північний захід, Північ, північний схід).

Отже, в даній картині світу репрезентантом Сходу, а також небесного Вогню та небесної Води є Перун, репрезентантом Центру, Вогню, представником Сонця на Землі та сином Неба є Дажбог, а Мокош, яка представляє земну Воду і Північ, відходить на другий план (відомо, що імена жіночих божеств дуже часто «табууються» у подібних ситуаціях [11, с.417]). Тут треба мати на увазі, що Перун, бог грому і блискавок, покровитель київського князя та його дружини, вважався богом війни, господарем неба і небесних явищ, що саме він у той час уособлював поєднання небесного Вогню та небесної Води. Наші давні пращури уявляли, що грім та блискавка дає землі плодючу силу, що саме блискавка дала розум першій людині [16, с.73].

Гармонійна єдність чоловічого і жіночого начал в українській культурі репрезентована в життєтворчих парах давніх язичницьких божеств, які представлені і в Пантеоні князя Володимира, і в зображеннях Збруцького ідола (Святовіда, або Діда-Всевіда). Але потрібно розрізняти процеси Світотворення та Життєтворення. Перший процес приводить до появи Неба, Землі, Сонця, Повітря тощо. А другий приводить до появи людей, він неможливий без участі гармонійних життєтворчих зусиль парних начал – Земного і Небесного, материнського і батьківського, тілесного і духовного. В українській міфології шлюбний союз чоловіка й жінки часто розглядається як явище найвищого, космічного порядку і репрезентується як з'єднання двох небесних світил – Місяця і Сонця.

Процес Світотворення частіше здійснюється з використанням руху «за годинниковою стрілкою», який «представляє чоловічу енергію» [13, с.439], а процес Життєтворення, як правило, здійснюється з використанням руху «проти годинникової стрілки», який «представляє жіночу енергію» [13, с.439]. У міфологіях та весільних ритуалах багатьох народів світу зафіксовано уявлення про те, що запліднення найкраще відбувається при використанні нареченими руху «проти сонця» [17, с.39]. І Київський Пантеон, і Збруцький ідол є репрезентантами обох цих процесів. Наприклад, в міфологічній системі Київського Пантеону пори року розташовані «за годинниковою стрілкою», а дні тижня – «проти годинникової стрілки».

Метафізичний зв'язок автохтонів із власною територією чітко виражений в загальнолюдських архетипах Впорядкованості та Життєтворення, поєднання яких підтверджує наявність глибинної закоріненості автохтонної спільноти та її культури. Зокрема, загальнолюдський архетип Життєтворення розгортається в українській культурі як архетип Священного Шлюбу (репрезентує шлюб Води й Вогню як жіночої й чоловічої енергії) та архетип Матері-землі (репрезентує енергію животворящого лона, родючість, ідею безперервності життя). Ці архетипи української культури підтверджують належність України до ареалу давньої хліборобської культури [18, с.7-10].

Відомо, що Вогонь (земний і небесний (Сонце)) та Вода «виступають у купальських міфах як брат і сестра» [1, с.58, 59, 93, 112, 181, 293-299; 11, с.303]. В основі міфу, що реконструюється «за численими купальськими піснями та іншими фольклорними текстами, лежить мотив кровозмісного шлюбу брата із сестрою, втілюваних двоколірною квіткою... – найважливішим символом купальських обрядів; жовтий колір є втіленням одного з них, синій – іншого» [11, с.303]. Відповідно до давніх міфологічних уявлень, в купальську ніч було укладено сакральний шлюб Бога Сонця, що уособлював чоловіче начало, з Богинею Води, яка репрезентувала жіноче начало. Флороморфним символом цього сакрального шлюбу була квітка брат-і-сестра [1, с.58, 59; 19, с.231] (братки), в якій жовтий колір (вогонь) співвідносився з нареченим (братом), а синій (вода) – із нареченою (сестрою) [1, с.58, 59; 20, с.53-54]. Відомо також, що у міфологіях багатьох індоєвропейських народів найпоширенішими космогонічними версіями були священні шлюби, а міфи про відповідні божественні пари («Небо і Землю», «Вогонь і Воду», «Місяць і Сонце», «День і Ніч») часто інтерпретуються як інцестуальні шлюби близнюків – брата і сестри. «Сюжет кровозмісного шлюбу брата і сестри (першопочатково близнюків), окремі мотиви та імена персонажів... можуть відноситися до часу, який передує праслов'янському, що видно із співпадінь з балтійською міфологією та обрядами Іванового дня (Ліго). Сам сюжет про інцест у своїй найдавнішій формі інтерпретується як втілення у міфі взаємозв'язків основних полярних протилежностей – вогонь/вода і т.п.» [11, с.303]. Отже, давньоукраїнський варіант архетипу Священного Шлюбу містить своєрідну колористичну репрезентацію Життєтворення.

У міфологічних уявленнях праукраїнців репрезентовані не тільки уявлення про Світотворення та Життєтворення, але й надзвичайно важливі категорії – простір і час. При цьому в Київському Пантеоні репрезентується єдність простору (Схід, Південь, Захід, Північ) і часу (весна, літо, осінь, зима, а також минуле, сьогодення і майбутнє).

У Київському Пантеоні представлена тривимірна модель світу, де горизонтальна модель (яку репрезентують чотири божества) поєднується з вертикальною (яку репрезентують три божества). Вертикальну вісь координат (астрономічний простір) у Київському Пантеоні представляють Велес (низ), Дажбог (се-

редина) і Хорс (верх). Це пояснюється давніми уявленнями про поділ Всесвіту на три зони: небо, землю та підземний світ (дуже близькі за семантикою уявлення репрезентовані у міфологемі Світового дерева). Горизонтальну площину (антропогенний простір) в Київському Пантеоні представляють Перун, Стрибог, Смарглі і Мокош. При цьому саме Дажбог (який репрезентує середину «вертикалі») і центр «горизонталі») поєднує «вертикаль» і «горизонталь» в даній етнічній картині світу, а руські дружинники, які ідентифікуються як «Дажбожі внуки», забезпечують відгороженість, «вкрайність», захищеність, уособленість та безпеку світу людей (Центр уявляється як певна «точка відліку»), і саме в скарпальному Центрі розміщене Світове дерево).

Відомо, що за «законами» космогонії у процесі відокремлення неба від землі формується опозиція «верх – низ», а також з'являється повітря, репрезентантом якого виступає Стрибог (в космогоніях індоєвропейських народів повітря вважається одним з перших елементів [13, с.96]) і починається відлік земного часу (неділя, репрезентантом якої був Стрибог, у давнину вважалась першим днем тижня, а отже, якщо вести саме таким чином відлік часу, то Смарглі якраз і буде репрезентувати сьомий день тижня). При цьому в межах горизонтальної моделі світу лінія «Південь (повітря) – Центр (вогонь) – Північ (вода)» є доволі обгрунтованою: «конденсація повітря створює воду – джерело життя, при його компресії виникає вогонь – умова виникнення усіх форм життя» [13, с.96]. Варто підкреслити, що між повітрям (Стрибогом) та вогнем (Дажбогом) існує повна гармонія: Дажбог накопичує і дає добро, а Стрибог його розподіляє і поширює [11, с.513].

Між вогнем та водою також існують тісні життєтворчі зв'язки. У тих давньооруських апокрифах, де описаний процес сотворіння людини, стверджується, що кров її береться від моря, або ж використовується ідея поєднання в крові стійкої води та вогню, наприклад, підкреслюється, що кров людини створюється з роси та сонця [21, с.225-228], тобто з жіночого та чоловічого (або з «блакитного» та «жовтого»; ця символіка зафіксована і в українському національному прапорі).

До Київського Пантеону входять солярні божества Хорс, Дажбог і Стрибог. Відомо, що сонячне проміння має чоловічу (стріла) та жіночу (веретено) репрезентації. І це також чітко відображено в Київському Пантеоні у постатях Стрибога, який є уособленням повітря, та Мокоші, яка є уособленням води (саме цей аспект семантики образу богині родючості Мокоші перекликається з мотивами індійської космогонії, адже там згадуються «води, вагітні вогнем» [22, с.288-289]).

Проведене дослідження показало, що в X-XII ст. на українських теренах відбувалась етнічна консолідація, яка сприяла виробленню спільних українських рис в етнокультурі, окрім цього, було з'ясовано, що в багатьох елементах давньоукраїнського етнокультурного комплексу чітко проявлялись доволі тісні етнічні зв'язки з іранцями.

Таким чином, проведений аналіз дав змогу не тільки простежити еволюцію уявлень про давніх язичницьких богів Київської Русі, які були ретельно досліджені Іваном Огієнком, але й виявити ключові питання, що розкривають смисловий зміст спільної ідентичності русинів-українців, яка формувалась під впливом етнічної картини світу, міфологічного світогляду та язичницьких практик наших пращурів.

Список використаних джерел:

1. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія. Видання друге / Митрополит Іларіон. – К. : Обереги, 1994. – 424 с.
2. Киев. Энциклопедический словарь. – К., 1985. – 760 с.

3. Селешников С.И. История календаря и хронология / С.И. Селешников ; под ред. П.Г. Куликовского. – М. : Наука, 1977. – 420 с.
4. Персонажи славянской мифологии. – К. : Обереги, 1993. – 224 с.
5. Лозко Г. Українське народознавство / Г. Лозко. – Харків, 2005. – 472 с.
6. Україна в словах. – К. : Наукова думка, 2004. – 704 с.
7. Киев. Энциклопедический словарь. – К., 1985. – 760 с.
8. Боровський Я.Є. Світогляд давніх киян / Я.Є. Боровський. – К. : Наукова думка, 1992. – 176 с.
9. Попова Л.Ф. Время и календарь в традиционной культуре / Л.Ф. Попова // Этнографическое обозрение. – 2001. – №2. – С. 161-165.
10. Рахимов Р.Р. «Завеса тайны» (О традиционном женском затворничестве в Средней Азии) / Р.Р. Рахимов // Этнографическое обозрение. – 2005. – №3. – С. 4-19.
11. Мифологический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1991. – 736 с.
12. Васильев М.А. Язычество восточных славян накануне крещения Руси: Религиозно-мифологическое взаимодействие с иранским миром. Языческая реформа князя Владимира / М.А. Васильев. – М. : Наука, 1999. – 328 с.
13. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы. – М. : Наука, 2004. – 556 с.
14. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Літопис Бойківщини. – 1 / 19 (30) червень 1974. – С. 3-14.
15. Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – К. : АртЕк, 1998. – 728 с.
16. Иванов В.В. Исследования в области славянских древностей / В.В. Иванов, В.Н. Топоров. – М. : Наука, 1974. – 320 с.
17. Кызлысов И.Л. Камень дырчатый / И.Л. Кызлысов // Этнографическое обозрение. – 1999. – №4. – С. 37-50.
18. Відейко М. Україна: від Трипілля до Антів; Україна: від Антів до Русі. Сер. «Україна: історія великого народу» / М. Відейко. – К. : Кріон, 2011. – 240 с.
19. Словник української мови : в 11 тт. // АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1. – 827 с.
20. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
21. Мильков В.В. Древнерусские апокрифы / В.В. Мильков. – СПб. : СПбГУ, 1999. – 340 с.
22. Норман Браун У. Индийская мифология / У. Норман Браун // Мифология Древнего мира. – М. : Наука, 1977. – С. 204-289.

This article analyzes the work of Ivan Ohienko, which are considered folklore, mythology and archetypes framework needed for the reconstruction of Kiev Pantheon, mythological world outlook, ethnic world picture and pagan practices of ancient Ukrainian. In this study is used a comprehensive approach.

Key words: Kyiv Pantheon, mythological world outlook, ethnic world picture, identity, ancient Ukrainian.

Отримано: 21.10.2016 р.